

Kaupungin eri olomuotoja

“Kaupungin määritelmää ei pidä tavoitella liian hätäisesti; kaupunki on liian suuri ja on kaikki mahdollisuudet erehtyä.

Ensiksi täytyy inventoida kaikki minkä näkee. Tehdä luettelo kaikesta, mistä on varma. Määrittää peruskäsitteiden väliset rajat: esimerkiksi mikä on kaupunki ja mikä ei.

Täytyy pohtia, mikä erottaa kaupungin siitä mikä ei ole kaupunkia. Katsoa, mitä tapahtuu kun kaupunki loppuu.”¹

En varsinaisesti etene Perecin osoittamalla tavalla, sillä en tavoittele kaupungin formaalia määritelmää. Otan annettuna tosiasiana, että kaupungeja – esimerkiksi sellaisia kuin Oulu tai Venetsia tai New York – on olemassa. Ajatukseni liittyvät enemmän kaupunkiympäristön eksistentiaaliseen probleemaan: mitä kaupunki on kokemuksellisenä todellisuutena?

Esitän ensiksi joitakin huomioita ympäristön eksistentiaalisesta luonteesta, jonka jälkeen tarkastelen muutamin kirjallisuudesta poimituin esimerkein kaupunkiympäristön kokemista. Kommenttini ovat lyhyitä; esimerkkien funktio ei ole niinkään selittävä kuin assosioiva. Lopuksi palaan vielä metodologisiin kysymyksiin.

*

Maantieteilijät ovat tottuneet ope- roimaan kartografisin välinein. Perinteisesti kartografiassa paikkojen sijainnilliset suhteet määritetään pituus- ja leveyspiirein, toisin sanoen abstraktia matemaattista järjestelmää käyttäen. Tällä tavoin järjestetyt paikat ovat universaaleja: mitattuina sijainteina ne ovat samoja kaikille kartaston käyttäjille. Kartan mittakaava ja symbolien selitykset tarjoavat yhdenmukaistavan tulkin- nan avaimet.

Elämysympäristöt järjestyvät toisin, sillä ne eivät ole vain mitattavia ja luokiteltavia, vaan ensisijaisesti eletäviä ja koettavia. Tosiasia on, että perinteisen kartografian mie-

lessä 45.27N ; 12.21E = Venetsia, Venetsian sijaintipaikka. Elämiseen nähden relevantimpaa on kuitenkin kysyä, miten Venetsia on olemassa tuon kaupungin asujaimille tai tuossa kaupungissa käyville kulkijoille.

Kysymys on ympäristön eksistentiaalisista ‘valensseista’, ympäristön ja kokijan suhteen virittämästä merkitysverkosta. Mitä kaupunki on elettynä sijaintina, sisäistyneenä kuulumisena johonkin paikkaan tai, kuten toisinaan käy, pakottavana

haluna olla jossain aivan muualla? Mitatun sijainnin suhteen yksi ja sama kaupunki voi kokemuksellisesti olla monta kaupunkia, monella eri tavalla tulkittua elämysympäristöä, aina kokijan tilanteesta riippuen.

*

Kaupunkia voidaan analysoida monesta näkökulmasta, ja eri näkökulmat näyttävät erilaisen kaupungin. Perspektiivismin idean mukaisesti erilaiset kaupungit ovat yhtä aikaa olemassa, toinen toisiinsa viitaten, siis suhteellisina realiteetteina. Erotan seuraavat kolme näkökulmaa: fyysinen, kokemuksellinen ja kulttuurinen. Figuratiivisesti ilmaistuna: jos kaupunkitodellisuuden ajatellaan muodostuvan kolmion kylkien rajaamaksi tilaksi, ovat fyysinen, kokemuksellinen ja kulttuurinen tällaisen kolmion kyljet.

Fyysisyys on kaupunkiympäristön materiaalisuutta: rakennuksia, katuja, puistoja, rakennettua ympäristöä. Kokemuksellisuus puolestaan on kaupunkiympäristön inhimillistä tulkintaa, kaupungin ‘synnyttämistä’ elämysmaailmallisena ilmiönä. Kulttuurisuus viittaa toisaalta siihen, että materiaalisena artefaktina fyysinen kaupunki on kulttuurisidonnainen (esim. arkkitehtuurin muuttuvat piirteet), toisaalta siihen, että kokemuksellisellakin kaupungilla on kulttuurinen kontekstinsa (esim. esteettisen havaitsemisen ‘yliyksilölliset’ sisällöt).

Kuten jo edellä, myös seuraavassa kiinnitän huomiota ensisijaisesti kokemukselliseen kaupunkiin, kuitenkin koko ajan muistaen, että kaupunki koettuna liittyy aina myös fyysiseen ja kulttuuriseen kaupunkiin.

*

Elämysmaailmalliset ympäristösuhteemme ovat pitkälti habituaalisia, totumuksen tuottamia: kun kaikki sujuu niin kuin pitääkin, ympäristö ei nouse ‘näkyville’. Esimerkiksi kotonamme kulkureitit muodostuvat ajan- ja tilanmittaan niin tutuiksi (ruumiimme muistiin iskostuneiksi), ettei meidän ole tarve millään erityisellä tavalla asetella askeleitamme. Jalat vievät, ajatus kulkee muualla.

Tutuissa ympäristöissä toimiessamme itse asiassa elämme siinä hyvässä uskossa, että ympäristössämme ei tapahdu suuria mullistuksia; että aamulla herätessämme kotiloamme reunustavat kadut avautuvat samoihin suuntiin kuin



ennenkin; että kadun toisella puolella vuosikaudet silmäilyn kohteena olleet rakennukset seisovat siinä edelleenkin. Arkinen ympäristömme toimii normaalilla tavalla, se on olemassa 'kuten tavallisesti'.

Luonnollisesti joskus ympäristön tuttuuteen tulee odottamattomia säröjä. Esimerkiksi jonakin aamuna tavanomainen reitti kotoa työpaikalle on suljettu katutöiden vuoksi. Liikenne ohjataan toista tietä, joka siihen tottumattomalta edellyttää tarkkaavaa asennetta. Nyt ympäristö, erityisesti siltä osin kun se liittyy kulkureittiin, ei enää jää 'näkyttömiin', vaan ikään kuin nostaa itseään esille. Monenlaiset sekä myönteiset että kielteiset tekijät voivat nostaa ympäristöä esille.

Onkin niin, että vasta odottamaton saa näkemään. Mutta on myös niin, että koko ajan ennakoimattomasti muuttuva ympäristö tulee tuskalliseksi elää.

*

Kaupunkiympäristö voi olla olemassa monella eritavalla. Kokijan kannalta voidaan puhua kaupungin erilaisista olomuodoista. Esimerkiksi seuraavat neljä modusta on erotettavissa: piiloinen, esiin nouseva, tutuksi tuleva ja muistuva kaupunki.

Kuten edellä todettiin, arkisen elämän ympäröissä kaupunki jää ikään kuin näkyttömäksi, kysymättömäksi. Niinpä hän, joka on 'upoksissa' ympäristössään ei aseta sitä arvioivan katseen kohteeksi. Ympäristö jää piiloiseksi: katuineen, kauppoineen, toreineen, kaikkineen kaupunki on välinekokonaisuus, jokapäiväisen elämisenme annettuna otettu konteksti.

Toisin käy, jos muutamme muualle, jos tiemme käy tuesta tuntemattomaan. Nyt ympäristö nousee näkyville ja tulee kysymysten kohteeksi. Uusi kaupunki on aluksi outo; on katsottava karttaa, opeteltava reitit, eksyttävä, kysyttävä tietä. Oleskelun jatkuessa aluksi outo ympäristö alkaa vähitellen tulla tutuksi ja sitä kautta painua näkyttömiin.

Lopulta voi käydä niin, että entinen paikka elää vain muistoissa, muistin maailmoissa.

* * *

"Niin hän sai nähdä sen jälleen, tämän hämmästyttävän sataman, tämän fantastisten rakennusluomusten loistavan kokonaisuuden, jonka Venetsian tasavalta tarjosi lähenevien merenkulkijain kunnioittavien katseitten nautittavaksi, palatsien keveän sulokkuuden ja Huokausten

sillan, leijonat ja pyhimysten patsaat rannalla, satutemppeleiden ylväästi kohoavat päädyt, katujen kuilut ja jättilaiskellon, ja tätä kaikkea katsellessaan hän ajatteli, että saapuminen maitse Venetsian asemalle oli kuin astumista palatsiin takaoven kautta ja ettei tähän kaupungeista satumaisimpaan oikeastaan pitäisikään tulla muuta tietä kuin hän nyt tuli, laivalla yli aavan meren."²

Novellissaan 'Kuolema Venetsiassa' Thomas Mann antaa päähenkilön, Gustav von Aschenbachin, katseen viipyä kaupungin maisemassa, hakea siitä vuosisatain synnyttämää kauneutta. Edes laivan kannella meluavat matkatoverit, vulgaarin riehakkaat, eivät voi sotkea ylevää kuvaa, häiritä vain. Saapuja Aschenbachille Venetsia on silmän kaupunki.

Vuosia, vuosikymmeniä myöhemmin saapuu Joseph Brodsky, omana itsenään ja ensimmäistä kertaa, Venetsian kaupunkiin. Tulosuunta oli maantereen puolelta,

rautatietä pitkin, siis takaoven kautta:

"Ilta oli tuulinen, ja ennen kuin verkkokalvoni rekisteröivät mitään, minua kouraisi äärimmäisen onnen tunne, sie-raimiini iskeytyi haju, joka on minulle aina ollut yhtä kuin onni: jäisen meriheinä haju. [...] Jos olisin vain kääntynyt ympäri, olisin nähnyt *stazione*n koko suorakulmaisessa neonvalojen ja urbaaniuden loistossaan, nähnyt versaalikirjaisemisen sanan VENEZIA. Mutta en kääntynyt. Taivas oli täynnä talvitähtiä, niin kuin se usein maaseudulla on. Milloin tahansa voisi koira haukkua kaukaisuudessa, tai sitten saattaisi kuulla kukon."³



Brodskylle kaupunki on aluksi, tässä ensimmäisessä kohtaamisessa, hajuja ja (mahdollisia) ääniä, tämän ympäristön limittymistä toisiin, jo menneisiin maisemiin. Vaikka Brodsky sanookin Venetsian olevan silmän kaupungin, jossa muiden aistien osana on soittaa “vaimeata toista viulua”,⁴ on hänen saapumisensa synesteettinen. Tämä peilaa Brodskyn estetiikkaa. Runoilija toteaa, että kauneus tulee, jos on tulakseen. Kauneutta ei pidä asettaa tavoitteeksi, sillä se on “aina muiden, usein hyvin tavanomaisten pyrkimysten sivutuote.”⁵

Viipykäämme vielä hetki Venetsiassa – ja sen myötä ajan ja paikan tajunnallisissa kerrostumissa. Kaupunki on myös eksistentiaalista tunnelmatilaa, havainnon ja muistin vuoropuhelua:

“Tloiset lyhdyt värit, me kuljemme kuin unessa
laineet leikkivät Pyhän Markuksen varpailla,
vesien loiskeesta kohoaa laulu
kyllä, joku laulaa
muinaisuudessa
nyt
– ajan syvyydessä me olemme ikivanhoja lapsia,
alkamassa karnevaali
johon emme koskaan syntyneet,
pian ruhtinas saapuu tai päämies, naamiot, soihdut
ja kukkien kulkuet, soitto ja keinuvat
vartalot, venheet, laulut ja tanssi
yli ajan ja kuoleman
naamiot, klovnit
sirkuksen valot ja äänet
tai lapsuuden joulu:
talvisella kadulla tuijotan portin päälle havuseppelettä
johon on upotettu ihmeelliset
Oulun kaupungin ainoat värilliset lamput
ja näkymätön gramofoni laulaa: – *päättynyt kaikk’ on
työ,*
kaks’ vain valveill’ on –

Anna minulle kätesi. Minä haluan palata
Venetsiaan, varjojen karnevaaliin, pois itsestäni
tähän rantakadulle, jota aallot kuiskaten hamuilevat.”⁶

Mitä tapahtuu, kun kaupunki loppuu, kun eteen tulee kaupungin raja? Tätä kuvaa seuraava esimerkki, jossa olemme kävelyllä. Kaupunki jäsentyy ruumiin- ja mielenliikkeistä:

“Kaupunki loppuu. Maisema alkaa.
Lehtipuu on suoraan edessä
kun tulen talojen välistä.
Katu loppuu. Tien leveys soraa. Vastassa
korkeaa roskaheinää, pujoa vai marunaa?
– tiedä niiden nimistä.
Takiaiset tunnen, ohdakkeen. Mustanpuhuva violetti.
Oikealla kukkamaa, kehäkukkaa,
daalioitten loisto.

Outoa kulkea pellonvaossa aivan kaupungin vieressä.
Pieni pelto.
Taas roskaheinää, kaivanto, pohjalla vettä,
pieni myllerretty maailma, sitten
avara maisema. Täällä olen taas.”⁷

Suomalaisen pikkukaupungin todellisuus: heti kolmikerroksisten talojen takana avautuu viljelysmaisema ja metsäinen

luonto. – Metropolioiden asfalttikiviidakoissa todellisuus on toinen. Huimaava kontrasti syntyy, kun Agnes Denes viljelee vehnää New Yorkin Manhattanilla.⁸ Battery Parkin täyttömaalle kasvatettu teos on myös käsitteellinen. Taivaaseen kurkottavien pilvenpiirtäjien ja kullankeltaisen vehnäpellon rinnakkaisuus on ekologista vastakkaisuutta, yhteensopimattomuuden synnyttämää ristiriitaista kaupunkitilaa.

* * *

“Ainoa keino ymmärtää maailmaa on löytää se ensin aistiemme tutkaverkoston avulla. Voimme laajentaa aistiemme ulottuvuutta mikroskoopin, stetoskoopin, robotin, satelliitin, kuulokojeen, silmälasien ja muiden apuvälineiden avulla, mutta sitä, mitä on aistiemme takana, emme voi tietää. Aistimme määrittävät tietoisuutemme rajat [...]”⁹

Ackermanin viittaus olemisemme aistimellisuuteen on olennainen seikka. Onkin niin, että elämiskaupungin kompleksisen luonteen tavoittamiseksi tarvitaan ‘lähikartoitusta’, ympäristön koskettavaa havainnointia, aistimellista kokemista, ruumiinliikkeiden liittymistä mielenliikkeisiin.¹⁰

Lähikartoitus liittyy eksistentiaaliseen rakentumiseemme. Näin ollen lähikartoitus ei jää vain eksperttien asiaksi, vaan se on jokaisen elämään välittömästi kuuluva seikka: elämysympäristön havainnoinnin, tulkinnan ja arvottamisen virtaa. Lähikartoitusta ei voi välttää, pakoon sitä ei pääse.

Totta on, ettemme jokapäiväisessä elämässämme ajattele ympäristösuhteitamme lähikartoituksen käsittein. ‘Lähikartoitus’ on tutkijan termi ja sellaisena viittaus vanhaan probleemiin: kuinka kuvata niin, että kuvaaminen ei ole kuvausta jostakin, vaan jo itsessään tuota jotakin?

Millainen on elämiskaupungin kuva?

Viitteet

1. Perec 1992, s. 72.
2. Mann 1966, s. 180.
3. Brodsky 1994, s. 9, 12.
4. Ibid., s. 28. “Ihminen on sitä mitä hän katselee – no jaa, ainakin osittain.” (ibid., s. 31)
5. Ibid., s. 63.
6. Nummi 1986, s. 91
7. Ibid., s. 77.
8. Cembalest 1991, s. 101.
9. Ackerman 1991, s. 13.
10. Käännän termin ‘lähikartoitus’ Pocockin (1993) sanoista *intimate sensing*, joskin annan sen laventua eksistentiaalisuuden suuntaan. Kaukokartoitus (*remote sensing*) on menetelmä, jossa kohdetta havainnoidaan teknisin välinein (mm. maata kiertävin satelliitein) välimatkan takaa, ilman suoraa kosketusta kohteeseen. Näin piiryy objektiivinen kartta sanan alkuperäisessä merkityksessä, onhan objektivointi asian tai ilmiön tarkastelua etäisyyden päästä.

Kirjallisuus

- Diane Ackerman, Aistien historia. Werner Söderström, Porvoo, 1991.
Joseph Brodsky, Veden peili. Tammi, Helsinki 1994.
Robin Cembalest, The ecological art exposition. Artnews 90:6 (1991), ss. 96-105.
Thomas Mann, Kolme novellia: Tonio Kröger, Kuolema Venetsiassa, Mario ja taikuri. Weilin + Göös, Helsinki 1966.
Lassi Nummi, Matkalla niityn yli. Otava, Helsinki 1986.
Georges Perec, Tiloja / Avaruuksia. Loki-Kirjat, Helsinki, 1992.
Douglas Pocock, The senses on focus. Area 25:1 (1993), ss. 11-16.